

Heidi Wirilander

Kokoelmaturvallisuus ja ennaltaehkäisevä konservointi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkorakennuksissa

Esittelen tässä artikkelissani vuosien 2006 ja 2008 välisenä aikana konservoinnin ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyön yhteydessä tekemääni tutkimusta EVTEK Muotoiluinstituutin konservointiosastolla, joka nykyisin on osa Metropolia ammattikorkeakoulua. Tutkin opinnäytetyössäni Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkorakennusten irtaimen kulttuuriperinnön ennaltaehkäisevää konservointia ja kokoelmaturvallisuutta. Tutkimus toteutettiin yhteistyössä Suomen evankelis-luterilaisen kirkon Kirkkohallituksen kanssa.

Tutkimuksessa koottiin vuosina 2006–2007 tietoa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon paikallisseurakuntien kirkkorakennusten irtaimen kulttuuriperinnön kokoelmaturvallisuudesta sekä laadittiin toimenpidesuosituksia vaurioiden ehkäisemiseksi. Opinnäytteen keskeisin painopiste oli irtaimistovaurioiden ennaltaehkäisemisen menetelmien kehittämisessä. Tutkimusaineisto koottiin 80 seurakuntaan lähetetyllä kyselyllä ja 12 kirkkorakennuksen kokoelmien säilytystilojen kartoittamisella. Tutkimuksen perusteella havaittiin, että Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkorakennusten irtaimistoturvallisuudessa ja ennaltaehkäisevässä konservoinnissa oli olemassa seurakuntakohtaista vaihtelua. Keskeisimmän uhan esineistön säilymiselle aiheutti tutkimusaineiston perusteella tiedon puute. Vakavimmat ongelmat esiintyivät seurakuntien vanhimman, käytöstä poistuneen, esineistön varastoinnin yhteydessä.

Johdanto

Kulttuuria ovat kaikki ne ympäristön ominaisuudet, jotka ovat muodostuneet ihmisten ja paikkojen vuorovaikutuksesta.¹ Kulttuurikohteista tulee kulttuuriperintöä, kun ne tunnistetaan yhteisössä kulttuuriperinnöksi. Kulttuuriperintö on joukko menneisyydestä perittyjä resursseja, jotka ihmiset tunnistavat kehittyvien arvojensa ja perinteidensä ilmentymäksi niiden ominaisuuksista riippumatta.²

Kansakuntien perintö voidaan jakaa kahteen ryhmään: 1. luonnonperintöön ja 2. kulttuuriperintöön. Kulttuuriperintö edustaa niitä henkisiä ja aineellisia todisteita, jotka kertovat ihmisten toiminnasta ennen ja nyt. Kulttuuriperintö voi olla paikallisesti, kansallisesti tai kansainvälisesti merkittävää ja se voi olla joko aineellista tai aineetonta.³ Aineellinen kulttuuriperintö voi olla joko kiinteää tai irtainta.⁴

Aineellista kulttuuriperintöä ovat irtaimet esineet ja kaikki materiaallinen kulttuuriperintö. Suomen evankelis-luterilaisten seurakuntien hallussa oleva aineellinen kulttuuriperintö voi olla joko irtainta (esim. kirjat, ehtoollisvälineet, alttarimaalaukset ja kirkkotekstiilit) tai kiinteää (esim. kirkko- ja kappelirakennukset sekä pappilat ja niitä ympäröivät piharakennukset).

Kulttuuriperintö on tärkeä kansakunnan identiteettiä ja tapakulttuuria rakentava tekijä.⁵ Kulttuuriperinnön merkitystä suomalaisessa yhteiskunnassa kuvaa parhaiten se, että vastuu muun muassa kulttuuriperinnöstä kuuluu Suomen perustuslain (731/1999) mukaan kaikille.

Suomen evankelis-luterilainen kirkko ja kulttuuriperintö

Kirkollinen kulttuuriperintö muodostaa varsin laajan kokonaisuuden Suomen kansallisessa kulttuuriperinnössä. Suomen evankelis-luterilaisten seurakuntien hallussa on 830⁶ eri aikakauden kirkkorakennusta. Kirkkojen suunnittelijat ja rakentajat eivät ole muodostaneet yhtenäistä ryhmää vaan jokainen kirkkorakennus irtaimistoinen edustaa omaleimaisella tavallaan aikakautensa kulttuuriperintöä. Kirkkorakennuksista noin 8,8 % (73 säilynyttä kirkkorakennusta) on keskiaikaisia. Suomessa säilyneestä keskiaikaisesta rakennuskannasta muodostavat kirkkorakennukset suurimman ryhmän.

Kirkollisen kulttuuriperinnön säilyminen tuleville sukupolville on pyritty varmistamaan Suomessa lainsäädännöllisesti. Nykyisin kirkollisen kiinteän ja irtaimen kulttuuriperinnön suojelua on käsitelty muun muassa maankäyttö- ja rakennuslaissa (32/1999), rakennussuojelulaissa (60/1985), laissa kulttuuriesineiden maasta viennin rajoittamiseksi (445/1978), kirkkolaisissa (1054/1993) ja muinaismuistolaisissa (195/1964). Muuttotappioalueiden seurakuntien käytössä olevat taloudelliset resurssit voivat kuitenkin tehdä irtaimiston säilytystilojen perusparantamisen lähes mahdottomaksi.

Kirkon keskushallinnon rooli suhteessa seurakuntiin on neuvoa antava. Kirkkohallitus voi antaa seurakunnille suosituksia ja ohjeita irtaimen kulttuuriperinnön hallinnointiin. Kirkkohallitus tukee seurakuntia kulttuuriperintönsä hoitamisessa erilaisten ohjeistusten ja yleiskirjeiden muodossa sekä taloudellisesti Kirkon keskusrahaston kautta. Vastuu seurakuntien hallussa olevasta kulttuuriperinnöstä on kuitenkin paikallisseurakunnilla.

Aktiivinen ja ennaltaehkäisevä konservointi kulttuuriperinnön säilyttäjänä

Aika on eniten esineitä vanhentava ja haurastuttava tekijä.⁷ Ajan esineistöä tuhoavat vaikutukset voidaan jakaa valoon, lämpöön ja kosteuden vaihteluihin sekä käsittelyyn, varastointiin ja puhtauteen liittyviin tekijöihin.⁸ Irtaimistoa tuhoaviin tekijöihin voidaan vaikuttaa ja vaurioitumista voidaan hidastaa ennaltaehkäisevän konservoinnin menetelmillä.⁹

Kulttuurihistoriallisesti arvokasta kirkollista irtaimistoa vaurioittavat sekä esineiden sisäiset tekijät että niitä ympäröivät olosuhteet. Esineistöä sisäisesti vaurioittavia tekijöitä voivat olla muun muassa esineiden valmistusmateriaaleihin, käytettyihin materiaaliyhdistelmiin sekä valmistusmenetelmiin liittyvät syyt. Esineiden valmistusmateriaalit ja -menetelmät voivat altistaa irtaimistoa tietyille vauriotyypeille. Irtaimen esineistön tuhoutumista aiheuttavia ulkoisia tekijöitä ovat muun muassa valo ja sen eri aallonpituudet sekä lämpötila, ilman suhteellinen kosteus, ilman epäpuhtaudet, lika, tuhohyönteiset ja mikrobit. Irtaimiston säilymistä edistäviä ulkoisia tekijöitä ovat muun muassa säilytysympäristön siisteys, irtaimiston sijoituspaikan fyysinen turvallisuus, puhtaus sekä sopivat säilytysmateriaalit, ilman suhteellinen kosteus, lämpötila ja valaistus.¹⁰

Kirkollisen esineistön huolto ja konservointi on ensisijaisesti konservaattoreiden työtä, mutta seurakuntien henkilöstö voi ja sen myös pitää osallistua irtaimen kulttuuriperintönsä ylläpitoon

ennaltaehkäisevän konservoinnin menetelmin. Kaikkien konservointitoimenpiteiden avulla pyritään pidentämään kulttuuriperinnön elinikää. Aktiivisen konservoinnin toimenpiteillä vaikutetaan esineiden kemialliseen ja fyysiseen rakenteeseen esinettä suojaavilla ja tukevilla toimenpiteillä. Aktiivisen konservoinnin toimenpiteiden toteuttaminen edellyttää aina konservaattorin koulutusta ja ammattitaitoa. Ennaltaehkäisevän konservoinnin toimenpiteet on aina sisällytettävä osaksi myös kaikkia aktiivisen konservoinnin toimenpiteitä.¹¹

Ennaltaehkäisevä konservointi on poikkitieteellinen menetelmä, jonka päämääränä on hidastaa ja estää kulttuuriperinnön tuhoutumista. Se on keskeinen menetelmä kulttuurihistoriallisiin kokoelmiin kohdistuvien riskien hallinnassa. Ennaltaehkäisevän konservoinnin päämääränä on vaurioiden ehkäiseminen ja aktiivisten konservointitoimenpiteiden vähentäminen. Ennaltaehkäisevän konservoinnin menetelmillä kulttuurihistoriallisesti arvokkaat esineet suojataan epävakaalta ilmastolta, liialta valolta, tuhoeläimiltä ja vahingolliselta käsittelyltä. Esineille pyritään järjestämään turvalliset ja säilyttävät olosuhteet. Ennaltaehkäisevä konservointi on nimetty eurooppalaisen kulttuuriperinnön säilyttämisen kulmakiveksi Vantaalla 21.–22.9.2000 hyväksytyssä eurooppalaisen ennaltaehkäisevän konservoinnin strategian päätöksiäkirjassa.¹²

Seurakunnissa toteutettavilla ennaltaehkäisevän konservoinnin menetelmillä etsitään esineistöä säilyttäviä toimintatapoja irtaimen kulttuuriperinnön perushoitoon ja säilytykseen. Jos seurakunnan liturgisessa käytössä oleva arvoesine ei ikänsä ja kuntosaa vuoksi kestä jumalanpalveluskäyttöä, ennaltaehkäisevän konservoinnin menetelmänä voi tulla kyseeseen esimerkiksi esineen käytön rajoittaminen, esineen käytöstä luopuminen tai esineen korvaaminen kopiolla, jolloin esineen säilyminen on todennäköisempää.

Vaurioita ehkäisevien menetelmien käyttäminen ei aina edellytä kalliita investointeja ja monimutkaista irtaimiston ylläpitostrategiaa. Tavalliset rakennusten ylläpitoimet ehkäisevät joiltakin osin myös esinevaurioita. Varmistamalla, että kirkkorakennusten ikkunat ja katot ovat hyvässä kunnossa, voidaan ehkäistä sekä kirkkorakennuksessa että siihen sijoitetussa esineistössä kosteuden ja homeen aiheuttamia tuhoja. Irtaimen kulttuuriperinnön säilymistä edistää esineistön huolellinen käsittely sekä sopivan säilytys- ja sijoituspaikan valinta seurakunnan toimitiloissa. Kirkkorakennusten irtaimen kulttuuriperinnön säilyttämisessä on huomioitava kaikkia esineryhmiä koskevat kysymykset.¹³

Turvallisuushkien ja -riskien tunnistamiseen on kehitetty useita menetelmiä. Kirkkorakennuksen irtaimistoturvallisuuden riskien kartoittaminen edellyttää toteutuneiden kokoelmaturvallisuuteen liittyvien vaaratilanteiden kartoittamista, nimeämistä ja luettelointia. Tunnistettujen riskien merkitykset, toteutumisen todennäköisyys ja heijastevaikutukset on arvioitava.

Irtaimistoturvallisuuden uhkien poistaminen tai riskien pienentäminen edellyttävät oikeiden riskinhallintamenetelmien valintaa ja turvatoimien rakennuskohtaista suunnittelua.¹⁴

Tutkimusmenetelmät

Opinnäytetyön painopiste oli irtaimistovaurioiden ennalta ehkäisemisen menetelmien kehittämisessä. Tutkimustyö toteutettiin tapaustutkimuksena ja tutkimuskysymykset olivat:

1. Mikä on Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kulttuurihistoriallisesti arvokkaan irtaimiston ennaltaehkäisevän konservoinnin ja irtaimistoturvallisuuden tila seurakuntien ja seurakuntayhtymien kirkkorakennuksissa?
2. Mitkä kirkkorakennusten ennaltaehkäisevän konservoinnin ja irtaimistoturvallisuuden asiakokonaisuudet luovat keskeisimmän uhan kulttuurihistoriallisesti arvokkaan irtaimiston säilymiselle seurakunnissa?
3. Millaisin kokoelmaturvallisuuden ja ennaltaehkäisevän konservoinnin menetelmin kirkkorakennusten irtaimen kulttuuriperinnön säilymistä voidaan parantaa seurakunnissa?
4. Millaisella kirkko-organisaation operatiivisella suunnittelulla ja kokoelmahallinnan tehostamisella seurakuntien kulttuurihistoriallisesti arvokkaan esineistön säilymistä voidaan parantaa?

Tutkimusaineisto koottiin kyselytutkimuksen ja kirkkorakennusten kartoituksilla. Tutkimusaineiston pohjalta etsittiin vastauksia seurakuntien kulttuurihistoriallisesti arvokkaan esineistön tuhoutumiseen ennaltaehkäisevän konservoinnin ja irtaimistoturvallisuuden tekijöitä tarkastelemalla. Päämääränä oli löytää irtaimen kulttuuriperinnön tuhoutumista edistäviä syy-seurausketjuja.

Kyselytutkimus

Kyselytutkimuksella oli tarkoitus kartoittaa 80 satunnaisesti valitun erikokoisen kohdeseurakunnan ja -seurakuntayhtymän kirkkorakennusten ennaltaehkäisevän konservoinnin ja irtaimistoturvallisuuden tilannetta. Kyselyn otoksen pohjan muodostivat vuosien 2000–2006 välisenä aikana seurakuntaliitoksen kokeneet seurakunnat ja seurakuntayhtymät. Otokseen lisättiin noin puolet satunnaisotannalla valittuja seurakuntia, jotka eivät vielä olleet kokeneet seurakuntaliitosprosessia. Tutkimusotoksen heterogeenisyydellä ja laajuudella pyrittiin varmistamaan aineiston yleistettävyyden ja riittävyys.

Kyselytutkimuksen keskeisiä painopisteitä olivat:

- » Arvoesineistön säilyttäminen, huolto ja varastointi,
- » Kirkkorakennusten arvokkaan irtaimiston suojaaminen huoltotöiden ja peruskorjaushankkeiden yhteydessä,
- » Irtaimistoturvallisuus kirkkorakennuksissa sekä
- » Kirkkorakennusten turvallisuuskysymykset.

Seurakuntiin lähetetty kysely oli kaksiosainen. Lomakkeen 1 avulla pyrittiin kartoittamaan seurakuntien hallintovirkamiesten koulutuksellisia tarpeita irtaimen kulttuuriperinnön hallinnoinnissa, ylläpidossa ja suojelussa. Kyselylomake 2 täytettiin jokaisesta seurakunnan kirkkorakennuksesta. Kyselylomake 2 vastausten pohjalta pyrittiin saamaan yleiskuva kirkkorakennusten irtaimistoturvallisuuden riskeistä sekä kartoittamaan ennaltaehkäisevän konservoinnin toteutumista kirkkorakennuksissa. Tietoa yritettiin saada mahdollisimman kattavasti

jokaisesta kyselyyn osallistuneesta seurakunnasta ja sen kirkkorakennuksista; niin uusita kuin vanhoistakin. Myös autioituneista ja käytöstä poistetuista seurakunnan omistamista kirkkorakennuksista pyydettiin täyttämään erillinen kyselylomake 2.

Kirkkorakennuksissa tehdyt kartoitukset

Kirkkorakennusten kartoitukset tehtiin tutkimukseen satunnaisotannalla valitussa rakennuksissa syksyn 2007 aikana. Kartoituksiin valitut rakennukset sijoituivat kaikkien yhdeksän Suomen evankelis-luterilaisen kirkon hiippakunnan alueelle. Kirkkorakennusten kartoituksissa esineistön säilytystilat ja -menetelmät dokumentoitiin digitaalikameralla valokuvaamalla ja muistiinpanoja tehden. Irtaimen kulttuuriperinnön sijoittelu- ja ripustusmenetelmät valokuvattiin ja dokumentoitiin kirkkorakennuksessa. Esineistön varastointilat valokuvattiin ja dokumentoitiin sekä kirkkorakennuksissa että niihin liittyvissä kellotapuleissa. Jokaisesta kirkkotilakartoituksesta täytettiin erillinen kirkkorakennuksen kartoituslomake joilla rakennuksista koottu tieto pyrittiin saamaan vertailukelpoiseen muotoon. Kartoituslomakkeiden pohjalta kirjoitettiin erillinen kirkkorakennuskohtainen yhteenveto tehdyistä huomioista. Kartoituskohteiksi valittiin sattumanvaraisesti seuraavat 12 kirkkorakennusta:

1. Espoon hiippakunta: Espoon tuomiokirkko, Siuntion kirkko
2. Lapuan hiippakunta: Jyväskylän kaupunkikirkko
3. Turun arkkihiippakunta: Turun tuomiokirkko, Mynämäen kirkko
4. Tampereen hiippakunta: Vanajan kirkko (Hämeenlinna)
5. Helsingin hiippakunta: Alppilan kirkko, Sipoon vanha kirkko
6. Mikkelin hiippakunta: Mikkelin maalaisseurakunnan kirkko
7. Kuopion hiippakunta: Joensuun kirkko
8. Oulun hiippakunta: Ylivieskan kirkko
9. Porvoon hiippakunta: Olaris kyrkan (Espoon Olarin kirkon yhteydessä sijaitsevan ruotsinkielisen seurakunnan kirkkorakennus)

Irtaimiston säilytystilakartoitusten havainnoinnin painopistealueina olivat:

- » esineistön sijoittelu ja ripustusmenetelmät kirkkorakennuksissa sekä käytettyihin menetelmiin liittyvät riskit,
- » irtaimiston varastointi- ja säilytystavat sekä käytettyihin varastointi- ja säilytystapoihin liittyvät riskit,
- » irtaimistoturvallisuutta koskevat kysymykset sekä irtaimistoturvallisuuden puutteiden tunnistaminen ja
- » irtaimiston evakuoitavuus.

Tutkimuksen tulokset

Tutkimuksen keskeiset tulokset voidaan kiteyttää seuraavasti: tutkimus tarjoaa yleistettävissä olevaa 2000-luvun perustietoa seurakuntien kirkkorakennusten irtaimen kulttuuriperinnön turvallisuudesta ja ennaltaehkäisevästä konservoinnista. Muuttotappioalueiden seurakuntien käytössä olevat taloudelliset resurssit voivat muodostaa esineistön konservoinnin ja säilytystiloihin tehtävät perusparannukset lähes mahdottomaksi.

Kyselytutkimus osoitti, että seurakunnat ovat motivoituneita ja kiinnostuneita hallussaan olevan kulttuuriperinnön ylläpidosta ja hoidosta. Irtaimen kulttuuriperintönsä päivittäisessä hoidossa ja varastoinnissa seurakunnat toimivat usein parhaan tietonsa ja osaamisensa mukaan. Seurakuntien oma asiantuntemus ei kuitenkaan aina riitä kulttuurihistoriallisesti arvokkaan irtaimiston varastointiin liittyvien puutteiden tai esineistön ylläpitotarpeen tunnistamiseen. Siksi esineistön varastointimenetelmien perusparannukset ja ylläpitoluonteinen konservointityö voivat jäädä tekemättä. Kyselytutkimuksen ja kirkkorakennuksissa tehtyjen kartoitusten tulokset kertovat toisiaan täydentäen, että seurakuntien henkilöstö tarvitsee irtaimen kulttuuriperinnön ylläpitämiseen ja hallintointiin asiantuntevaa tukea ja apua.

Kyselytutkimuksen tulokset

Tutkimukseen valituista 80 seurakunnasta kyselyyn osallistui 43 seurakuntaa ja seurakuntayhtymää. Kyselyn vastausprosentiksi muodostui 53,75 %. Eri hiippakuntien kyselyotokseen verrattavissa olevat vastausprosentit vaihtelivat toisistaan merkittävästi. Vastausprosenttien vaihteluväli oli 30 % - 86,71 % välillä. Kyselylomakkeiden vastauksia analysoitiin sekä määrällisesti tilastollisin menetelmin että laadullisesti lomakkeiden vastausten asiasisältöjä arvioiden.

Eri hiippakuntien vastaajaseurakuntien välillä ei ollut havaittavissa merkittäviä eroja kulttuuriperinnön säilyttämisessä tai yleisessä asennoitumisessa kulttuuriperinnön ylläpitoon. Seurakuntien kulttuuriperinnön säilymistä edistäneet ja vaikeuttaneet tekijät olivat samansuuntaisia kaikissa vastaajaseurakunnissa. Selvää välinpitämättömyyttä vastauksista ei voitu havaita, mutta seurakuntien tiedolliset puutteet ja vaikeudet tunnistaa irtain kulttuuriperintönsä saattavat muodostaa uhan esineistön säilymiselle. Kaikista hiippakunnista löytyi sekä niitä seurakuntia, joissa joko seurakuntalaisten tai seurakunnan henkilöstön syvä kiinnostus ja aktiivisuus kulttuuriperinnön säilyttämiseen olivat merkittävän syvällistä ja sitoutunutta. Tämä kiinnostus näkyi tavallisesti kulttuuriperintökysymysten esillä pitämisenä, tahtotilana ja resursointina kulttuuriperintötyöhön.

Seurakunnissa, joissa kulttuuriperintöasioita ei pidetty aktiivisesti esillä tai joissa irtain kulttuuriperintö hahmotettiin lähinnä ”käyttöesineluonteen” kautta, ei tavallisesti nähty esineistön säilymisen edellyttävän minkäänlaisia erityistoimia seurakunnassa. Kulttuuriperinnön säilyttämisen kiinnostusta esiintyi niin niukkojen taloudellisten resurssien kanssa kamppailevilla seurakunnilla kuin taloudellisesti vakavaraisilla ja varakkailla seurakunnilla. Seurakunnat, jotka nostivat vastauksissaan esiin niukat taloudelliset resurssinsa, harvemmin pystyivät näkemään mahdollisuuksiaan kovinkaan suuriksi kulttuuriperinnön säilymisen parantamisessa. Myös seurakunnan henkilöresurssien niukkuuden kerrottiin rajoittaneen mahdollisuuksia suojella ja ylläpitää seurakunnan irtainta kulttuuriperintöä esimerkiksi ajanpuutteen vuoksi. Vähävaraiset seurakunnat kertoivat olevansa kulttuuriperintönsä säilyttämisessä ja konservoinnissa joko Kirkkohallituksen tai EU:n taloudellisen tuen, vapaaehtoistyön ja yksityisten lahjoitusten varassa. Seurakunnat, joissa kiinnostus kulttuuriperinnön säilyttämiseen oli aktiivista ja joissa taloudelliset resurssit antoivat myöden, löydettiin tavallisesti myös rahoitus seurakunnan kulttuuriperinnön konservointiin ja säilytystilojen perusparantamiseen. Myös seurakunnan päättäjien ja luottamushenkilöiden aito kiinnostus ja ymmärrys kulttuuriperinnön säilyttämisen tärkeydestä katsottiin edistävän taloudellisten resurssien löytymistä tarvittaviin kulttuuriperintöinvestointeihin.

Tehdyn esineinventoinnin todettiin vastausten pohjalta lisänneen kulttuuriperintötietoista ja -

myönteistä ilmapiiriä seurakunnassa sekä lisänsä kiinnostusta arvoesineistön asianmukaiseen säilyttämiseen ja konservointiin. Seurakunnat olivat saaneet kulttuuriperintönsä ylläpitoa koskevissa asioissa asiantuntija-apua muun muassa Museovirastolta, Kirkkohallitukselta, paikallismuseoilta ja konservaattoreilta. Tietoa seurakunnat olivat hakeneet myös kirjallisuudesta ja internetistä. Merkittävänä pidettiin, että saatu apu olisi luotettavaa ja asiantuntevaa. Seurakunnat kokivat, että kulttuuriperinnön hoitoa, säilyttämistä ja ylläpitoa koskevaa tietoa olisi saatavilla keskitetysti selkeiden ohjeiden muodossa ja neuvontana. Tietoa seurakuntien mielestä pitäisi saada ainakin Kirkkohallituksesta, hiippakunnista, ”kirkon omasta tietopankista” ja Museovirastosta. Kirkkorakennusten irtaimistolle vakavimmin riskejä aiheuttavista tekijöistä suurimmiksi uhkiksi otosseurakunnissa koettiin 70 saadussa vastauksessa ilkeivallan mahdollisuus 80 % (56 vastausta), kävijöiden aiheuttamat vauriot 45,71 % (32 vastausta), vesivahinkojen mahdollisuus 30 % (21 vastausta) ja epäasialliset irtaimiston säilytystilat 18,57 % (13 vastausta).

Kirkkorakennusten kartoitusten tulokset

Kirkkorakennuksissa tehtyjen esineistön säilytysmenetelmien kartoitusten pohjalta voitiin tehdä yleisiä havaintoja siitä millaisille irtaimistoa vaurioittaville tekijöille seurakuntien irtain kulttuuriperintö kirkkorakennuksissa altistuu. Vaurioille altistavien tekijöiden voimakkuudesta ja vahingollisuudesta yksittäisille arvoesineille ei pystytty tekemään tarkkoja johtopäätöksiä kartoitusten yhteydessä. Säilytystiloihin ja -menetelmiin liittyvien vaurioittavien tekijöiden vahingollisuus yksittäisille esineille on aina sidoksissa esineiden valmistusmateriaaleista ja -menetelmistä johtuviin esineiden yksilöllisiin ominaisuuksiin sekä niiden alttiuteen tuhoutua erilaisten vauriotekijöiden vaikutuksesta.

Kirkkorakennuksiin ja niiden kellotapuleihin sijoitetun esineistön irtaimistoturvallisuudessa ja ennaltaehkäisevässä konservoinnissa todettiin olevan puutteita. Kartoitettujen kirkkorakennusten välillä esiintyi tasovaihtelua erityisesti esineistön varastointimenetelmissä. Kaikkien kartoitettujen kirkkorakennusten esineistön säilytystiloissa havaittiin jonkinlaisia puutteita ja irtaimistolle vahingollisia säilytysratkaisuja. Säilytystiloissa esiintyneiden puutteiden vahingollisuus vaihteli kuitenkin hyvin lievästä säilytysmenetelmien puutteista erittäin vahingollisiin säilytystaparatkaisuihin. Irtaimen kulttuuriperinnön vaurioitumista edistäviä tekijöitä ilmeni kirkkorakennuksissa seuraavilla irtaimistohallinnoinnin osa-alueilla: 1. irtaimistoturvallisuudessa, 2. säilyttämisessä ja varastoinnissa, 3. säilytystilojen ilmastollisissa olosuhteissa sekä 4. kokoelmien evakuoitavuudessa.

Kokoelmaturvallisuus ja esineistön säilytysolosuhteet

Ennaltaehkäisevän konservoinnin ja irtaimistoturvallisuuden tämänhetkinen taso edellytti lähes kaikissa kirkkorakennuksissa jonkinlaisia lisäinvestointeja. Melko uusissa tai viimeisten 10 vuoden aikana peruskorjatuissa kirkkorakennuksissa säilytystilojen yleinen ennaltaehkäisevän konservoinnin taso oli melko hyvä.

Rakennusten säilytystiloissa ongelmia aiheuttivat ahtaat säilytyskaapit ja esimerkiksi väärin kaappeihin tehdyt ripustustankojen asennukset, jotka osaltaan estivät kirkkotekstiilien säilytysmenetelmien perusparantamisen. Seurakuntien käytössä olevan liturgisen esineistön säilytysmenetelmiin panostettiin enemmän kuin liturgisesta käytöstä poistuneen, vanhan ja

haurastuneen esineistön varastointiin. Siksi kirkkorakennuksiin ja niiden kellotapuleihin sijoitettu seurakuntien vanhin esineistö on kaikkein uhanalaisinta ja välittömimmin vaarassa tuhoutua. Rakennusten peruskorjausten yhteydessä säilytystilojen suunnittelutyöstä vastaavilla arkkitehdeillä ja seurakunnan henkilökunnalla ei ole ollut riittävästi tietoa siitä, mitä ennaltaehkäisevän konservoinnin tekijöitä kirkollisen esineistön varastointimenetelmien suunnittelussa on mahdollista huomioida. Esineistöä saatetaan säilyttää kirkoissa ja niihin liittyvissä kellotapuleissa epäasiallisesti myös siksi, että seurakunnan oma tietotaito ei ole riittänyt olemassa olevien puutteiden tunnistamiseen ja varastointitapojen korjaamiseen esineistöä paremmin säilyttäväksi.

Voimakkaista ilmastollisten olosuhteiden vaihteluista kärsivät eniten kellotapuleihin ja muihin lämmittämättömiin tiloihin sijoitetut kirkkojen vanhat arvoesineet. Voimakkaasti vaihtelevien lämpötilojen aiheuttamista vaurioista tehtiin vain vähän selviä vauriohavaintoja. Lämpötilan aiheuttamat vauriot voitiin havaita lähinnä materiaalien kuivumisena, pölyämisenä ja haurastumisena. Kirkkorakennusten esineistö oli kaikissa kartoitetuissa rakennuksissa mukautunut melko hyvin talvikautena vaihteleviin sisätilan ilmasto-olosuhteisiin.

Ilman epäpuhtauksien vaikutuksia irtaimen kulttuuriperintöön pystyttiin havainnoimaan kirkkorakennuksissa ja kellotapuleissa lähinnä rakennukseen kulkeutuneen näkyvän pölyn ja noen muodossa. Voimakkaimmin nokeentumista havaittiin suurten kaupunkien kirkkorakennuksissa. Kellotapuleissa ja muissa lämmittämättömissä varastotiloissa ilman epäpuhtaudet, lika ja pöly muodostivat esineistön kannalta suuren ongelman myös siksi, että nämä säilytystilat eivät kuulu seurakuntien ylläpitosiivouksessa siivottaviin tiloihin.

Arvoesineistön varastointitavoissa ja -menetelmissä havaittiin esineistöä sekä rakenteellisesti että kemiallisesti vahingoittavia säilytysmateriaaleja, -menetelmiä ja -ratkaisuja. Kirkkojen alkuperäistä kiinteää sisustusta, irtaimistoa ja valaisimien osia oli kasattu kellotapuleiden seinien nurkkaan toisiaan vasten nojaamaan, kasaan päällekkäin ja jopa sähköpääkeskusten välittömään läheisyyteen.

Valaistus ja valon lämpölähteen sijainti muodostavat irtaimiston kannalta ongelmia sekä joidenkin kartoitettujen kirkkorakennusten kirkkosaleissa että esineistön varastointitiloissa. Osaan kirkkorakennuksen esineistöä kohdistui sekä suoraa ikkunoiden läpi rakennukseen tulevaa auringonvaloa että voimakasta kohdevalaisimien keinovaloa. Arvoesineistön kohdevalojen asennuksissa havaittiin myös esineistön kannalta vahingollisia ratkaisuja. Erään kirkkorakennuksen alttarimaalaus altistui voimakkaasti loisteputkien kohdevalaisun aiheuttamalle UV-säteilylle lämpösäteilyn lisäksi.

Irtaimen kulttuuriperinnön varastointitilat ja -menetelmät todettiin tavallisimmin puutteellisiksi rakennusten vanhimman esineistön osalta. Irtainta kulttuuriperintöä ei ollut joko suojattu varastoinnin yhteydessä lainkaan tai varastoinnissa oli käytetty pitkäaikaissäilytykseen sopimattomia pH-arvoltaan happamia tai haitallisia kemiallisia yhdisteitä sisältäviä säilytysmateriaaleja. Varastointitilojen puhtauteen liittyvät ongelmat ilmenivät lähinnä kellotapuleihin ja muihin lämmittämättömiin varastotiloihin sijoitetun irtaimiston kohdalla. Näissä lämmittämättömissä varastotiloissa homeiden, bakteerien sekä tuhohyönteisten ja jyrsijöiden toiminta muodostaa merkittävän esineistöä uhkaavan tekijän.

Kirkkojen pelastustyön tarpeita ja irtaimen kulttuuriperinnön evakuointia ei ollut riittävästi huomioitu esineistön varastoinnissa tai rakennukseen sijoittelussa. Irtaimen kulttuuriperinnön varastointi- ja sijoitustavat kirkkorakennuksissa ja kellotapuleissa eivät olleet pelastustyön aikaisia esinevaurioita ehkäiseviä, eivätkä esineistön evakuointia helpottavia. Alkusammutusvälineiden ja irtaimiston suojaamisessa käytettävien palosuojapeitteiden määrän arvioitiin olevan jokaisessa kartoitetussa kirkkorakennuksessa ainakin jonkin verran puutteellinen.

Johtopäätökset

Vuonna 2008 valmistuneen tutkimuksen johtopäätöksinä todettiin, että ennaltaehkäisevää konservointia koskevat kysymykset saattavat ratkaista kirkon kulttuuriperinnön tulevaisuuden. Siksi ennaltaehkäisevän konservoinnin menetelmien jalkauttaminen seurakuntiin ja kokonaiskirkon tasolle olisi ratkaisevan tärkeää tulevina vuosina ja vuosikymmeninä.

Tutkimuksessa havaittiin, että kirkkojen irtaimen kulttuuriperinnön säilyttämisessä ja irtaimistoturvallisuudessa oli vaihtelua. Seurakunnilla ei kuitenkaan aina ole käytettävissään tarvittavaa tietotaitoa eikä voimavaroja omistamansa irtaimen kulttuuriperinnön asialliseen säilyttämiseen. Käytöstä poistunut esineistö varastoidaan usein ahtaisiin tai jopa epäasiallisiin säilytystiloihin. Esineet odottavat puutteellisissa säilytysolosuhteissaan konservointia tai esineistön konservointiin ei osata resursoida seurakunnissa. Tällä tavoin irtaimiston informaatioarvo laskee ja tuhoutumisprosessin aiheuttamat vauriot muodostuvat peruuttamattomiksi.¹⁵

Keskeisimmän uhan kirkkorakennusten irtaimen kulttuuriperinnön säilymiselle aiheuttaa tiedon puute. On mahdollista, että uudemman kirkollisen kulttuuriperinnön säilymisen asettaa kyseenalaiseksi enemmän piilossa oleva "uhanalaisuus". Vuosisatoja vanha esineistö mielletään usein arvokkaaksi jo ikänsä vuoksi. Uudemmalle kirkolliselle esineistölle ei ole vielä muodostunut vakiintunutta kulttuuriperinnön leimaa ja säilyttämisen traditiota. Irtaimiston tuhoutumiseen tai säilymiseen voi myös vaikuttaa seurakunnan asenneilmapiiri kulttuuriperintöasioissa. Irtaimiston säilytyskaappeihin ja -tiloihin voidaan edelleen sijoittaa sellaista tavaraa, joka ei sinne luontaisesti kuulu ja joka edesauttaa esineistön vaurioitumista ja tuhoutumista. Irtainta kulttuuriperintöä vahingoittavat myös virheelliset ja epäasialliset hoito-, säilytys- ja käsittelytavat, sopimattomat säilytysmateriaalit sekä virheelliset esineistön ripustus- ja tukimenetelmät. Tuhoa voi myös aiheuttaa esineistön riittämätön suojaaminen peruskorjausten ja huoltotöiden yhteydessä sekä suojaamattoman esineistön siirtely, kuljettaminen ja varastointi irtaimistoa vahingoittavin menetelmin.

Seurakuntien irtaimen kulttuuriperinnön säilymiseen vaikuttaa keskeisimmin seurakunnissa tehtävät ennaltaehkäisevän konservoinnin toimenpiteet. Myös seurakuntien irtain kulttuuriperintö tarvitsee säännöllistä perushoitoa ja ylläpitoa kirkkorakennusten tavoin. Arvoesineistön säännöllisen huollon laiminlyönti kiihdyttää esineistön tuhoutumisprosessia, mikä voidaan havaita erityisesti liturgisessa käytössä olevien kirkkotekstiilien kunnossa nopeasti. Huoltamattomien kirkkotekstiilien käyttöarvo voidaan menettää lopulta pysyvästi. Keskeiseksi jatkotutkimusaiheeksi havaittiin kirkkorakennusten irtaimen kulttuuriperinnön pelastussuunnittelukysymykset.

Kiitokset

Tahdon kiittää lämpimästi kaikkia opinnäytetutkimukseni valmistumiseen vuosina 2006–2008 keskeisesti vaikuttaneita yhteistyötahoja ja henkilöitä. Kiitokset hyvästä yhteistyöstä ja ohjauksesta Suomen evankelis-luterilaisen kirkon **Kirkkohallitukselle** ja erityisesti museoalan tutkija **Nina Lempalle**. Monet kiitokseni ansaitsevat myös opinnäytetutkimukseni yhteistyötahoina toimineet seurakunnat ja seurakuntayhtymät. Ilman seurakuntien aktiivisuutta yleiskuva kirkkorakennusten irtaimen kulttuuriperinnön säilymistä uhkaavista tekijöistä olisi jäänyt hyvin pintapuoliseksi.

Suurella työpanoksellaan opinnäytetyöni valmistumiseen vaikuttivat vuosina 2006–2008 EVTEK Muotoiluinstituutissa nykyisessä Metropolia ammattikorkeakoulussa työtäni ohjanneet tekstiilikonservoinnin lehtori **Anna Häkäri** ja konservointiosaston johtaja **Tuula Auer**. Nyt

julkaistavan artikkelin lukemisesta ja arvokkaiden näkökohtien esittämisestä tahdon kiittää museologian väitöskirjani molempia ohjaajia museologian professori **Janne Vilkunaa** ja taidekasvatuksen professori **Pauline von Bonsdorffia**.

Kirjoittaja on helsinkiläinen konservointialan yrittäjä ja museologian jatko-opiskelija. Hän on suorittanut EVTEK Muotoiluinstituutissa tekstiilikonservaattori AMK -tutkinnon vuonna 2004 ja konservaattori YAMK -tutkinnon vuonna 2008 sekä Jyväskylän yliopistossa filosofian maisterin tutkinnon pääaineenaan museologia vuonna 2010. Hän on syksystä 2010 alkaen tehnyt Jyväskylän yliopiston Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitoksella museologian väitöstutkimusta. Wirilander tutkii museologian väitöskirjassaan kulttuuriperintökokoelmien suojele-, pelastus-, evakuointi- ja jälkihoitotyötä onnettomuustilanteissa.

Heidi Wirilander, FM museologi, tekstiilikonservaattori YAMK
heidi.wirilander[at]student.jyu.fi

Lähteet

CHRISTOFFERSEN, Lars, D. 1995: ZEPHYR – Passive Climate Controlled Repositories, Storage Facilities for Museum, Archive and Library Purposes. Birch & Krogboe A/S Consultants & Planners, Lund University, Department of Building Physics, Rapport TVBH-3028.

ENBERG, Mikael 2002: Kuntien riskinhallinta, Suomen Kuntaliitto.

HARVA, Kirsti; RAJAKARI, Päivi 2007: Teesejä kokoelman hoidosta, Museotyöntekijän käsikirja 5. Taidemuseoalan kehittämissyksikkö Kehys ja Konservointilaitos, Valtion taidemuseo. Yliopistopaino, Helsinki.

HEINONEN, Jouko & LAHTI, Markku 2001: Museologian perusteet. 3. uudistettu laitos. Suomen museoliiton julkaisuja 49. Helsinki, Suomen museoliitto.

KIRKON MUSEOTOIMI, Kirkkohallituksen 16.12.2003 asettaman kirkkomuseon selvitystyöryhmän mietintö, Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto, Sarja C 2004: 10.

KNELL, Simon (ed.) 1997: Care of collections. TJ International Ltd, Great Britain, Leicester Readers in museum studies.

KOHTI EUROOPPALAISTA ENNALTAEHKÄISEVÄN KONSERVOINNIN STRATEGIAA, 21-22.9.2000 PC-Strat, "European Preventive Conservation Strategy project", The Vantaa Document, ICCRom A Project Report PC – Strat.

KULTTUURIOMAISUUDEN UHAT JA SUOJELU – Työryhmän mietintö Haagin vuoden 1954 yleissopimuksen toimeenpanosta Suomessa ja osana kansainvälistä kriisinhallintaa, Opetusministeriön julkaisuja 2007:8.

TOMANTERÄ, Leena; ERÄ-ESKO, Liisa 1996: Vanhojen esineiden hoito – Opaskirja, Museovirasto, Vammalan kirjapaino Oy.

TURNPENNY, Michael 2004: Cultural Heritage, an III-defined Concept? A Call for Joined-up Policy. *International Journal of Heritage Studies*, Vol. 10, No. 3, July 2004, Routledge, Taylor & Francis Group.

Internetlähteet

ECCO Ammatillinen ohjeisto I-III 20.12.2007: verkkodokumentti.

[Saatavilla osoitteesta: <http://www.konservaattori.fi>]

Opetusministeriön tietoteksti Maailmanperinnöstä 18.11.2007: verkkodokumentti.

[Saatavilla osoitteesta:

http://www.minedu.fi/OPM/Kansainvaelliset_asiat/kansainvaelliset_jaerjestoet/unesco/maailmanperinto/index.html?lang=fi]

Suomen perustuslaki (731/1999) 18.11.2007: verkkodokumentti.

[Saatavilla osoitteesta: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1999/19990731>]

1 Turnpenny 2004, 297

2 Heinonen & Lahti 2001, 8

3 Opetusministeriö 18.11.2007: Maailmanperintö, verkkodokumentti.

4 Heinonen & Lahti 2001, 8

5 Turnpenny 2004, 297–298

6 Kirkkohallitus 20.3.2008, Kirkkorekisteri

7 Harva & Rajakari 2007, 18

8 Christoffersen 1995, 25

9 Harva & Rajakari 2007, 18

10 Tomanterä & Erä-Esko 1996, 4-5; Mattila, Kaukonen & Salmela 2006, 85

11 Mattila, Kaukonen & Salmela 2006, 85; ECCO Ammatillinen ohjeisto I-III 20.12.2007, 1

12 Cloonan 2007, 747; 21-22.9.2000 PC-Strat, "European Preventive Conservation Strategy project", The Vantaa Document, 2; Knell 1997, 83–84

13 Christoffersen 1995, 25; Knell 1997, 83–84; Mattila, Kaukonen & Salmela 2006, 85

14 Enberg 2002, 11–15

15 Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto Sarja C 2004:10, 3, 19–21

